Turkish Studies
Volume 13/2, Winter 2018, p. 193-205
DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13082
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi
Received/Geliş: Şubat 2018 **Accepted/Kabul:** Mart 2018

This article was checked by iThenticate.

MAKÂSID/GÂÎ İLKE BAĞLAMINDA MÜDÂYENE AYETİNİN YORUMU*

*Nasi ASLAN***

ÖZET

Şâriin, hüküm koymada gözettiği temel maksat kulların maslahatı olup nasların yorumlanmasında bu gayenin göz ardı edilmemesi gerekir. Kur'an-ı Kerim'de en uzun ayet olarak bilinen "müdâyene" ayeti (Bakara 2/282), borçlanmaların yazıya geçirilmesi ve bu tür sözleşmelere şahit tutulması gibi içerdiği hükümler ve meseleler açısından önem arz etmektedir. İslam Hukukunda noterlik kurumuna temel teşkil etmesi açısından da bu âyet ayrı bir ehemmiyete sahiptir.

Bu âyette birden fazla emir kipiyle gelen ifadeler mevcuttur. Bu emirlerin ne ifade ettiği ise âlimler arasında görüş ayrılığına sebep olmuştur. Gelenek içerisinde fıkıh usulünde konu hep emrin mûcebi bağlamında -yani emir "vücub" mu ifade eder yoksa "nedb" mi ifade eder? Meselesine örnek sadedinde- daha çok literal/lafzî olarak tartışılmıştır. Şâriin bu ayette güttüğü gaye ise çoğu kere göz ardı edilmiştir. Cumhur ulemâ buradaki emirlerin tamamının nedb ifade ettiğini savunurken -rehin alma hariç- başta Zahiriler olmak üzere bazı âlimler bu emirlerin vücûb ifade ettiği görüşünü benimsemişlerdir.

Bilindiği üzere, hukukta "lafzî" ve "gaî" olmak üzere iki yorum ekolü öne çıkar. Maalesef fıkıh usulündeki lafzî mebhas içerisinde yer alan delalet şekilleri ve kıyas bahislerinde -bazı istisnaları dışarıda bırakacak olursak- literal yorumun dışına pek çıkılamamıştır. Bu da nasların arkasında gözetilen hikmet ve gayenin göz ardı edilmesine neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gâî yorum, Müdâyene/borçlanma, Emir, Yazmak, Şahit tutmak, Hakların korunması.

* Bu makale, Ç.Ü. Araştırma Fonu Saymanlığınca (SBA-2017-7938) desteklenmiştir.
Ayrıca bu çalışma, Usos- 2017 Uluslararası Sosyal bilimler Kongresi'nde bireysel olarak sunulmuş olan "Gâî İlke Bağlamında Müdâyene Ayetinin Yorumu" başlıklı bildiriden üretilmiştir.

** Prof. Dr. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, El-mek: nasiaslan@cu.edu.tr

INTERPRETATION OF VERSE OF BORROWING IN TELEOLOGICAL CONTEXT

ABSTRACT

As known, in legal interpretation, two schools that consists of literal and teleological (based on original purpose) interpretation stand forward. Unfortunately, under the title of analogy and implication kinds which are placed in topics of wording (letter) in jurisprudential methodology it has not been mostly possible to get out of literal interpretation, which leads to ignoring the wisdom and purpose at the background.

The main purpose considered by the Legislator (Shari) in his law-making is to regard the good of his servants, which should not be ignored in the interpration of the Nass (Qur'an and Sunnah) the verse of borrowing (mudayene) which is known as the longest verse in Holy Qur'an (Baqara/282) has importance as it includes some judgments and matters like borrowings's being taken into written record and these kinds of contracts's being made in front of witnesses. This verse has also signicance for it has been the basis for notary instution.

In this verse, there are more than one expressions in imperative form whose meaning and point that they make causes disagreement among scholars. Traditionally, in jurisprudential methodology, this matter has always been discussed mostly literally from the viewpoint of the question " Does the imperative form mean obligation or advice?". And the purpose sought by the Legislator in the verse has mostly been bypassed. While majority of scholars defend that the imperative forms here -except for taking a collateral- express advice, some others, especially Zahiris adopt the idea that these imperatives mean obligation.

STRUCTURED ABSTRACT

Known as makasıdu's sheria in Islamic jurisprudence, the five fundamentals which are formulated as ' protecting life, property, religon, mind and generation' include the general aims. On the other hand, the Shari in his provisions stemming from the nass also seeks some specific aims which make up the particular aims included in the nass. As a result, Shari's aim can be made true by interpreting the nass in question within the framework of its specific aims without ignoring the nass' s general aims. So interpreting our subject matter, the borrowing verse as explained here is a novel example.

In the verse, there are four expressions in imperative form: 1. Write down when you borrow for a certain time. 2. Take two reliable men, if not found one man and a woman as witnesses for the borrowing. 3. Take witnnesses when you do shopping as well. 4. If you are in a travel and can not find someone to write down, then the collaterals that you will take are enough. Although the verse has much content with lots of imperatives and includes some emphasizing expressions like " the witnesses are not to refrain from accepting the invitings when they are invited to witness, Much or little, do not be lazy to write down anything

until its expiry, majority of scholars, except for Zahiris and some others, attribute these imperatives to advice by interpreting them literally.

In this research, more than being interested in the literal discussion like " Does the imperative form mean obligation or advice?", the question of "what is the purpose of the Legislator with these imperatives" is covered in every dimension and try to find answers. However, the answer should be obvious and it is for reserving the rights from borrowing contracts. Once this purpose (reserving the rights) is understood, there is no point in asking the question " Does the imperative form mean obligation or advice?". Unfortunately, in our radition, this matter has not been discussed in a teleological way with the exception of some scholars. Here we discuss it in this research, using a teleological interpretation within the borders given.

Ibn Ashur, a famous scholar for his ideas on maqasıdu's-Sheria (teleological thinking) in the last century, with a teleological interpretation of the verse says as follows: " what is meant by "write down" is taking the rights under guarantee, blocking the ways which can lead to hostility, organizing human treatments, and providing the possibility of knowing invalid contracts. Allah has forced his servants to do their contracts clearly and sound in advance to prevent them being ignorant at the beginning and being stuck in confilicts in the end and he has closed the ways leading to contradictions. The purpose of Sheria is not to kill the trust among people but to prevent the probable unwanted results by warning beneficiaries at the very beginning. An other purpose here is that when the borrower knows that "writing down" is Allah's command, he will not be accusing the loaner as he does his job meticulously.

The verse in Baqara Sure includes very important notary and judicial service purposes such as taking the borrowing into record, defining the payment time of deferred borrowings, preventing probable confilicts and false charges.

That's the reason why this verse (Bakara 2/282) constitutes the essence of the contemporary institution of notary. Besides the literacy rate was low in the era when the verse descended. The phrase of "Register the debt, write it down" refers to its characteristics such as the amount, the time of repayment, maturity etc. The order here means to write down. Yet, the aim is to enter in the register and keep the witnesses ready because only script will not be evidence without eyewitnesses.

With the mandate of scribing and witnessing, all the transactions that are intented to assure are encompassed by the provision of this verse of loaning (müdayene). There exist two orders upon the parties of the debit in the loaning verse, in a nutshell:

1- Documentation of the loan

2- Calling on two witnesses for evidencing it.

What we understood from the phrase of 'If you are on a journey, and cannot find a scribe, then a security deposit should be handed over' is that in the cases of impossibility of scribing the debt the verse judges the rule that the debtee put something to ransom for the debtor. The order in the verse, "call to witness two men from among you" is a must

according to the majority of Salafi scholars. This is regarded as nedb or Sunnah for the Four Maddhab Imamis and the most of successor faqihs.

It is observed that these commands of witnessing two men and writing it down were judged as mandatory by the majority of early Islamic scholars while this approach and judgments have evolved into be lighter through more flexible understanding.

As a consequence, this verse, in our opinion, gives two significant messages to our today:

1- At a micro level or specifically, the first is to protect the financial rights and document the related transactions (large-scale contracts) before the witnesses in the notary and to register cash transactions through invoices or receipts.

2- In the macro level, the second is to record the business activities and related contracts in order to avoid the potential conflicts.

In addition, this verse indicates that the issues regarding the institutions of marriage and divorce are also required to document and register a fortiori (with higher priority) in consideration that in Quran these normative provisions take place at length (one page), regarding scribing to protect the financial rights, for the one's rights of marriage and divorce law are not less important than his or her financial rights.

Keywords: Teleological Interpretation, Borrowing, Imperative, Write Down, Take Witness, Reserving Rights

Giriş

İslam Hukukunda "makâsıdü'ş-şeri'a" olarak bilinen dinin korumayı hedeflediği beş esas "canın korunması, malın korunması, neslin/nesebin korunması, dinin korunması ve aklın korunması" şeklinde formüle edilen "tümel gayeleri" içerir. Bu beş esas bir yönüyle Şâriin hükümlerde gözettiği genel amacı teşkil ederken, bir yönüyle de insanların umumi maslahatlarını ihtiva etmektedir. Diğer taraftan Şâriin naslarda yer alan her bir hükümde gözettiği özel gayeler de vardır ki o da söz konusu nasta gözetilen tikel gayeleri oluşturur. Aslında bu gaye belki de o nassın (ayet ya da hadisin) sevk olunuşu ile ilgili güdülen özel amacı teşkil eder. Sonuçta ilgili nassın bu özel gaye ekseninde tümel gayelerle birlikte yorumlanması halinde Şâriin maksadı gerçekleşmiş olacaktır. İşte araştırma konumuz olan müdâyene ayetinin de bu minvalde yorumlanması bunun özgün bir örneğini oluşturur.

Ayette emir sigası ile gelen dört ifade bulunmaktadır ki, o ifadeler şunlardır: 1- "Belirli bir süreye kadar borçlandığınız zaman onu yazın", 2- "(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir", 3- "Alış-veriş yaptığınız zaman da şahit tutun" ve 4- "Eğer yolculukta olur da bir yazıcı bulamazsanız, o zaman alınmış rehinler yeterlidir."

Bu âyetin en çok emir ihtiva eden bir içeriğe sahip olmasına rağmen ve bu emirleri güçlendiren "Çağırıldıkları vakit şahitler gelmemezlik etmesin"; "Büyük veya küçük, vâdesine kadar hiçbir şeyi yazmaktan sakın üşenmeyin" gibi tekit ifade edici açıklamaları barındırmasına rağmen Zâhirîler ve bazı âlimler dışında âlimlerin cumhuru bu emirleri literal bir yorumla nedbe hamletmişlerdir.

Araştırmada emir sigası vücub mu? Ya da nedb mi ifade eder? şeklindeki lafzî tartışma kısmına çok girilmeyecektir. Ancak şu soruya da cevap aranacaktır. Şâriin zikredilen bu emirlerden

maksadı nedir ya da hangi gayeyi gütmektedir. Bunlar enine boyuna tartışılacak ve bunlara cevap aranacaktır. Ancak bu sorunun da cevabı her halde çok açık olsa gerekir ki bu da borçlanmalardan doğan hakların korunmasıdır. O zaman gaye bu hakların korunması ise bu gayeyi mendub hükmü mü yoksa vacib/farz hükmü mü gerçekleştirecektir? Bu ise izahtan varestedir. Maalesef geleneğimizde bu konu gaî açıdan pek tartışılmamıştır. Bu mesele araştırmada makale sınırları içerisinde tartışılmaktadır.

Müdâyene Âyetinin Yeniden yorumu

Emir sigası kelamın (sözün) kısımlarından bir kısımdır ve bu sîga birçok mana için kullanılır. Kimi usûlcüler, bu emir kipini yedi, (Cessâs, 1414: II, 81-82) kimileri on beş,(Âmidî, 1424: II, 175-176) bazıları on altı, (Cüveynî, 1399: I, 314-316; Beydâvî, 2006: 44-46) bazıları ise yirmi altı (Şevkânî, 1413: I, 368-371)[1] mana için kullanıldığını söylemişlerdir. Bunun sebebi olarak da isteme (suâl), tevbîh (azarlama), takrî' (kınama, azarlama) gibi ifadelerin sureten emir kipinde olsa da emir için kullanılıp kullanılmaması (Serahsî, ty: I, 14) ve tedip ve iznin aynı madde veya farklı müstakil bir madde olarak değerlendirilip değerlendirilmemesi (Şevkânî, 1413: I, 370) gibi şeyler söylenilmiştir. Çünkü "ifal" (yap) emir kipi vücûb için hakiki mana diğer sayılanlar için bu mananın dışında kullanılır (İsnevî, ty: II, 246,251). Şârî'den sâdır olan emirlerdeki maslahatlar çok önemlidir, bu nedenle bu maslahatlara itibar etmemek, onun teşrîdeki maksadına muhalefet etmek demektir (Şâtıbî, 2006: IV, 15). Diğer taraftan Nassların zahirine tutunup sadece onunla amel etmek, Şârî'in maksadından uzaklaşmak olup aynı şekilde onu tümden ihmal etmek de aşırılıktır (Şâtıbî, 2006: III, 154).

Söz konusu âyetin meâli şöyledir: "*Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, aklı ermeyen veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir. Eğer yolculukta olur da bir yazıcı bulamazsanız, o zaman alınmış rehinler yeterlidir. Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah'tan sakınsın. Bir de şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir* (Bakara 2/282).

1. Ayette Geçen Emir Sîğalarının Delâleti

Kur'ân'ın en uzun ayeti olan müdâyene ayetinde birden fazla emir kipiyle gelen ifadeler mevcuttur. Bu emirlerin ne ifade ettiği ise âlimler arasında ihtilafa sebep olmuştur.[2] Cumhur ulema buradaki emirlerin tamamının nedb ifade ettiğini savunurken -rehin alma hariç- başta Zahiriler olmak üzere bazı âlimler bu emirlerin vücûb ifade ettiği görüşündeler. Şimdi bu ayette geçen emir kipi ile

[1] Şevkânî'nin on beşe ek olarak saydığı toplam yirmi altı madde şunlardır: îcâb, nedb, irşad, ibaha, tehdit, imtinân, ikram, teshîr, tacîz, ihâne, tesviye, dua, temenni, ihtikâr, tekvîn, te'dib, inzâr, izin, haber, tefvîd, meşvere, itibar, tekzîb, iltimas, telhîf ve tasbir.

[2] Âyetin tefsir alanındaki farklı yorumları için bkz. Baltacı, Burhan, *Müdâyene Âyetinin Tefsiri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998.

gelen ifadelerin neler olduğunu ve âlimler tarafından neye hamledildiğini serdedeceğiz. Bunu yaparken de genelde ahkâm tefsirlerine müracaat edeceğiz.

Ayette emir sigası ile gelen dört ifade bulunmaktadır ki, o ifadeler şunlardır: 1- "Belirli bir süreye kadar borçlandığınız zaman onu yazın", 2- "(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir", 3- "Alış-veriş yaptığınız zaman da şahit tutun" ve 4- "Eğer yolculukta olur da bir yazıcı/katip bulamazsanız, o zaman alınmış rehinler yeterlidir."

İlk olarak ayetin başındaki yazma emrinden başlayalım. Burada belirli bir süreye kadar borçlanıldığında yazılması emrediliyor. Cumhura göre buradaki emir, nedb[3] ifade eder. Aslında karine olmaksızın emredilen şey vücub ifade eder. Ayetteki emirlerin nedb ifade ettiğini söyleyenler şu delillere dayanmışlardır.

Bir şey mutlak olarak emredildiğinde cumhura göre vücub ifade eder. Ancak vücuba hamledilmesini engelleyen bir karine ve delil varsa o zaman başka bir şeye hamledilir. Buradaki karine bir sonraki ayette zikredilen ve alış-veriş muamelesindeki borcun yazılmasına, bunun için şahit tutulmasına, alış-verişin yazılmasına ve yolculukta kâtip bulunmazsa rehin alınmasına şamil olacak şekilde "*birbirinize güvenirseniz*" kaydıdır. Çünkü ayette önce kitabet sonra şehadet daha sonra da rehin alınması emredildi. En sonda da birbirinize güvenirseniz diye bir kayıt getirildi. Bu ifade istenen üç şeyin mubahlığına delalet edip onların farz değil işin daha sağlam yapılması için irşada yönlendirmedir (Şâfiî, 1414/1994: I, 137; 1422/2001, IV, 181).

1.1. Ayetteki Emirleri Nedbe Yorumlayanlar ve Delilleri

Yazma emrinin nedb ifade ettiğini söyleyen âlimlerin kullandığı delillerden bazıları şu hadislerdir. Resulullah (sav), bedevilerden birinden bir at satın aldı. Ona atının fiyatını ödemek için peşinden gelmesini istedi (ve önden yürüdü) Resulullah hızlıca yürüyordu. Bedevi ise yavaş yavaş gidiyordu. Derken halk bedevinin etrafını sarıp o atı satın almak üzere pazarlığa giriştiler. Bu atı Hz. Peygamberin (sav) bedevîden satın aldığını bilmiyorlardı. (Halkın elindeki kısrağa daha fazla fiyat verdiğini gören) bedevî, Resullaha seslenerek bu kısrağı alacaksan al, yoksa ben onu sattım dedi. Resulullah bedevînin haykırışını işitince (yanına varıp) ben bu kısrağı senden satın almadım mı diye sordu. Bedevinin hayır vallahi, ben bunu sana satmadım, karşılığını vermesi üzerine Peygamberimiz evet, ben bu kısrağı senden satın aldım dedi. Bedevi de; "*haydi öyleyse şahit göster demeye başladı*". Derken Huzeyme b. Sabit (ra) bedeviye dönüp "*ben senin bu hayvanı (Hz. Peygambere) sattığına şahitlik ederim"* dedi. Resulullah, Huzeyme'ye dönerek "*neye (dayanarak) şahitlik ediyorsun?* diye sordu. Huzeyme de "*ey Allah'ın Resulü ben, Allah'ın seni elçi olarak gönderip tasdik etmiş olması nedeniyle şahitlik ediyorum*" cevabını verdi. Bunun üzerine Resulullah, Huzeyme'nin şahitliğini iki erkeğin şahitliğine denk saydı Ebû Dâvud, 1430: Akdiye 20; Nesâî, 1421: Büyû 82). Bu rivayete göre Peygamberimiz bedeviden o atı aldığında ne onu yazdı veya yazdırdı ne de bu alışverişe şahit tuttu. Eğer kitabet, şehadet ve rehin emirleri vücub ifade etseydi Resulullahın mutlaka bu borcu yazdırması, ona şahit tutması veya rehin vermesi gerekirdi.

Konuyla ilgili diğer bir hadis şudur. Abdulmecid b. Vehb şöyle demiştir. "El-Addâ b. Halid b. Hevze (ra) bana dedi ki: "*Resulullahın (sav) benim için yazdığı (yazdırdığı) bir yazıyı sana okutayım mı?"* Abdulmecid demiştir ki: "*ben okutunuz dedim*." Bunun üzerine el-Addâ bana bir yazı çıkardı. Baktım ki yazıda şu ifade vardır. *Bu, el-Addâ b. Halid b. Hevze'nin, Allah'ın Resulü Muhammed'den (sav) satın aldığı malın satışına ait yazıdır. El-Addâ, ondan bir köle veya bir cariye*

[3] Ancak burada hemen belirtelim ki bazı kitaplarda yazma emri "irşad" manası için misal olarak verilmiştir. Bkz. Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Üm*, thk. Rifat Fevzi Abdulmuttalib, Daru'l Vefa, 1422/2001, IV, 181; İsnevî, *Nihâyetü's-sûl*, II, 247; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, I, 369. Ayrıca son iki kitapta mendub ile irşad arasında şöyle bir farklılığa değinilir. Mendub, ahirette sevap almak için yapılan şey; irşad ise dünya menfaatleri ve maslahatları için yapılan şeydir.

satın aldı. (Bu satış) müslümanın müslümana satışıdır. (Satılan malda) hiçbir hastalık yok, hiçbir aldatma yok ve hiçbir huysuzluk yoktur (İbn Mâce, ty: Ticârât 47; Tirmizî, 1996: Büyû 8). Buradaki yazma işi müstehablığa hamledilmiştir. Çünkü eğer farza delalet etseydi Hz.Peygamber mutlaka bu muameleye şahit de tutardı. Ayrıca Hz. Peygamber Yahudi bir kişiden bir şey alıp sadece zırhını rehin olarak vermiştir (İbnü'l-Arabi, ty: V, 221).

Yahudiye alış-verişten dolayı demir zırhın verilmesi hadisi de şu şekildedir. Resulullah (sav) demir zırhını Medine'de bir yahudinin yanına rehin bırakarak ondan aile fertleri için arpa satın aldı (Buhârî, 1423: Büyû 14; Müslim, 1412: Musâkât 124; İbn Mâce, ty: Rühûn 1). Bu alış-veriş işlemi seferde değil de Medine'de olmasına rağmen Peygamberimiz ona rehin vermiştir. Bu muamelenin yazıldığı ve buna şahit tutulduğu da hadisten anlaşılmıyor. O zaman yazma ve şahit tutma vücûb ifade etmez.

Müdâyene ayetindeki emredilen şeylerin vücûb ifade etmediğini gösteren karinelerden birisi de şudur ki, bu ümmetin halef âlimleri selef âlimlerin yapmış oldukları alış-veriş şekillerini kitabet ve şehadet olmaksızın rivayet etmişler. Ayrıca selef âlimleri bu emredilen şeyleri yapmayan kimseleri reddetmemişler ve onları bunlardan dolayı kınamamışlardır. Eğer onlar bu ayette emredilen şeyleri kesin emredilmiş farz olarak görselerdi veya bu emirleri yerine getirmeyenleri kınasalardı mutlaka bunlar mütevatiren nakledilirdi. Dolayısıyla onlardan hem bu emirleri vücûba hamlettiklerine dair hem de bunları yapmayanları kınadıklarına dair nakiller olmadığına göre kitabet ve şehadet vâcib değil nedb ve irşada dönüktür (Cessâs, 1412/1992: II, 06).

Kitabetle beraber olan borç muamelesine şahit tutma, peşin alış-verişe şahit tutma ve rehin alınmasıyla alakalı da bunların vücûb ifade etmediğine dair serdedilen şeyler yukarıda geçmişti. Gerçi peşin alış-verişten dolayı şahit tutulmamasında günah olmayacağı ve yolculukta birbirine güven olduğunda rehin alınmayabileceği ayette vurgulanmıştır. Ayrıca bir sonraki ayette "*birbirinize güvenirseniz*" kaydı şahit tutulmayabileceğini ifade ediyor. Eğer şahit tutma vâcib olsaydı bu ayette sadece bu kayıt söylenmeyip onun da zikredilmesi lazımdı. Hz. Peygamber de Yahudi birinden arpa aldığında rehin verip şahit tutmadı. Bütün bu deliller onun nedb ifade ettiğini gösteriyor. Şunu da ifade edelim ki "birbirinize güvenirseniz" kaydının diğer emirleri nesh ettiği de söylenilmiştir (İbnü'l-Arabî, ty: I, 342, 345).

1.2. Ayetteki Emirleri Vücuba Yorumlayanlar ve Delilleri

Müdâyene ayetindeki emredilen şeylerin vücûba hamledilmesi gerektiğini savunan âlimler de vardır. İbn Cüreyc, Şabi, Atâ, İbrahim en-Nehai ve Dâvud ez-Zâhiri gibi âlimler bu görüşte olup onlara göre buradaki emirler vücûb ifade etmektedir. Yine Ebû Saîd el-Hudrî'nin de aynı görüşte olduğuna dair bir rivayet vardır (İbn Âşûr, 1984: III, 100).[4]

Bu ayetteki emirlerin vücûb ifade ettiğini şiddetli bir şekilde savunan İbn Hazm (v. 456) bu konuda şunları söylemektedir. Şayet karz (borç verme) belirli bir vadeye bağlı ise, onların (alacaklı ve borçlu) bunu yazmaları ve adil iki yahut daha fazla erkek veya bir erkek ile iki yahut daha fazla kadın şahit tutmaları farzdır. Eğer bu bir yolculuk halinde ise ve yazacak bir kâtip bulamazlarsa, alacaklı dilerse alacağına karşılık rehin alır, dilerse de rehin almaz. Şayet borç vadeli değilse, bunlardan hiçbirisi -gerek yolculuk gerekse mukimlik halinde- gerekli değildir. Bu hükmün delili "*Ey iman edenler borçlandığınız vakit… kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin*" ayetidir. Allah'ın emrinin gereği ona itaatten başka bir şey değildir. Şimdi kim, bu emir nedb ifade eder derse, batıl söz söylemiş olur. Yüce Allah "onu yazın" buyurduğu halde hiç kimse istersem yazmam diyemez. Allah "şahit tutun" buyurduğu halde hiç kimse şahit tutmuyorum diyemez. Allah'ın emirlerini başka bir nass veya açık bir zaruret bulunmadıkça, vücûbdan nedb anlamına

[4] Kendisi Maliki mezhebinin hâkim olduğu Tunus'ta yetişen İbn Âşûr da borcun yazılmasının vacib olduğu görüşündedir. Bkz. a.e, a.y.

çevirmek caiz değildir. Bütün bunlar, Ebu Süleyman'ın (Davud ez-Zahiri), arkadaşlarımızın tamamının ve seleften bir grubun görüşüdür (İbn Hazm, ty: VIII, 80). İbn Hazm burada açıkça kendisinin ve Zahiri mezhebinin bu ayetteki emirlerle alakalı görüşünün vücûb olduğunu belirtiyor. Başka bir vesileyle konuyu teyit ederek özetle şunları söylemektedir. Ayette belirtilen yazma ve şahit tutma eğer kâtip ve şahit bulunuyorsa farzdır. Buna güç yetirilemiyorsa o zaman farz olmaktan çıkar. Güç yetirildiği halde yazma ve şahit tutma işi terk edilirse terk edenler Allah'a isyan etmiş olurlar. Bununla beraber alım satım akdi tamdır (İbn Hazm, ty: VIII, 344).

Bu konudaki delillerden birisi de Ebu Musa el-Eşari'den gelen şu rivayettir. "*Üç kimse vardır ki Allah'a dua ederler de dualarına icabet edilmez. Bunlar; kötü huylu eşi olup da onu boşamayan kişi, bir adamda alacağı olup da o borca şahit tutmayan kimse ve Allah (cc) "mallarınızı sefihlere vermeyin" dediği halde malını sefihe veren kişidir."* (Hâkim, 1417: II, 360). Abdullah b. Ömer de peşin alış-veriş yaptığında şahit tutardı. Bir süreliğine borçlandığında hem şahit tutar hem de yazardı (İbn Hazm, ty: VIII, 345). İbn Hazm burada Başka bir takım eserlere daha yer verir. Cumhurun delil olarak kullandığı "birbirinize güvenirseniz" kaydına ise şöyle cevap vermektedir. Bu delil rehin ile ilgili olduğundan dolayı diğerleri için kullanılamaz. Bunu delilsiz olarak şahit tutma ve yazma emrindeki vücub hükmünün düşürülmesine hamletmek caiz değildir (İbn Hazm, ty: VIII, 347).

Son dönem müfessirlerinden İbn Aşûr ayetle alakalı görüşleri detaylı veren kimselerdendir. O detaylardan bazıları şunlardır. "Kâtip yazmaktan yüz çevirmesin." Bu bir nehiydir. Bu nehiy hakkında da şu görüşler vardır. Kâtibin borç ilişkisini yazmaya çağrıldığında gitmemesi haram, icabet etmesi ise farz-ı ayndır. Bu görüş Rebi, Mücahid, Ata[5] ve Taberi'ye aittir. Eğer borçlanmanın olduğu yerde sadece bir katip varsa onun bu işi yapması farz-ı ayn, başka bir katip daha varsa farzı kifayedir. Bu görüş de Hasan el-Basrî'nindir. Süddî'ye göre kâtip bir meşguliyet içinde değilse ancak o zaman farz-ı ayn olur. Dahhâk'a göre ise bu hüküm "yazana da şahide de zarar verilmesin" ifadesiyle neshedilmiştir. Atâ'dan da böyle bir rivayet vardır. Şâbi, İbn Cüreyc ve İbn Zeyd'e göre ise bu hüküm bir sonraki ayette geçen "*eğer birbirinize güvenirseniz*" kısmıyla neshedilmiştir (İbn Âşûr, 1984: III, 103).

Ayette ihtilaf edilen emirlerden birisi de iki şahit tutulması emridir. İbn Aşûr bu konuda da şunları söylemektedir. Bu emir yazın emrine atfedilmiştir. Ama onu beyan için değil farklı bir şey için gelmiştir. Dolayısıyla karşılıklı borç ilişkisi içerisinde olanlara yazma ve şahit tutma şeklinde iki şey emredilmiştir. Yazmadan maksat sözleşme ve onun şartlarını düzenlemek ve unutulduğunda hatırlatmaktır. Borç verene şahit tutma mükellefiyeti şahitlere de çağrıldıklarında şahit olmaktan imtina etmemeleri mükellefiyeti yüklenmiştir. İki şahit tutun emri selefin cumhuruna göre vacib, içinde dört mezhep imamının bulunduğu müteahhir âlimlere göre ise mendubdur (İbn Âşûr, 1984: III, 105-106). Yazma emrine dair yaklaşım ve yorumlar ilerleyen dönemlerde daha bir esnekliğe doğru evirildiği görülür.

Daha sonra ayetin son kısmında verilen "*alış-veriş yaptığınız zaman şahit tutun*" ifadesi hakkında şunları söylemektedir. Ayette geçen şahit tutma bir emirdir. Bu emri Ebû Mûsa el-Eş'arî, İbn Ömer, Ebû Said el-Hudrî, Said b. Müseyyeb, Mücahid, Dahhâk, Atâ, İbn Cüreyc, İbrahim en-Nehâi, Câbir b. Zeyd, Davud ez-Zâhirî ve Taberî vücuba hamletmişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber yaptığı alışverişe şahit tutmuştur (İbn Mâce, ty: Ticârât 47; Tirmizî, 1996: Büyû 8). Bazı rivayetlerde gelen şahit tutmama görüşü güvenin olduğu yerlerdedir. Bu emri Hasan el-Basrî, Şabî, Ebû Hanife, Mâlik, Şafiî ve Ahmed b. Hanbel de nedbe hamletmişlerdir (İbn Âşûr, 1984: III, 116-117).

İbn Aşûr ayetin "kâtip ve şahide zarar verilmesin" kısmından hareketle farklı bir öneride bulunmaktadır. Ona göre müslümanların işlerini üstlenen görevlilerin, şahitlerin şehadette

[5] Her ne kadar İbn Âşûr, Mücahid ve Ata'ya vacib görüşünü nispet etse de İbnü'l Arabi onların bu konuda mendub dedikleri görüşü rivayet etmiştir. Bkz. İbnü'l Arabi, *Ahkâmu'l Ku'ran*, I, 338.

bulunacakları yere gitmeleri eğer şahitlik başka bir memlekette ise şahidin orada barınması ve bu süre zarfında ailesinin nafakasının temini için güç nisbetinde adaletin sağlanacağından dolayı beytü'l-maldan ödenek ayırmaları gerekir (İbn Âşûr, 1984: III, 116-117).

Nihayetinde ikinci ayette geçen rehinle alakalı da şunlara değinmektedir. Buradaki rehinle ilgili emir bir önceki ayetin baş tarafına atfedilmiştir. Buraya kadar söylenen şeylerin tamamı kişinin kendi beldesinde ve imkânlar ölçüsündedir. Ancak yolculukta olup da kâtip ve şahidin bulunmamasından dolayı yazmak mümkün olmazsa -borca karşılık- rehin alınması hükmü konulmuştur. Bu muamele genellikle seferde olur. Ayet sefer halindeki rehin alınmasına sarahaten delalet ediyor. Mücâhid, Dahhâk ve Dâvud ez-Zahirî ise ayetin zahirine tutunarak rehnin sadece yolculukta olabileceğine hükmetmişlerdir. Hâlbuki Hz. Peygamber ve sahabe ikamet halinde de rehin vermişlerdir (İbn Âşûr, 1984: III, 120-121).

2. Ayeti Maslahat ekseninde Yorumlayanlar

Burada ayetten çıkarılan maslahatlara değinmek istiyoruz. İbnü'l Arabi'ye (v. 543) göre şahit tutma vacib değil, işin sağlam olması ve maslahat için irşadî bir emirdir. Şeriat yapılan peşin ve veresiyeli alış-verişlerde bu maslahatlara dikkat çekiyor (İbnü'l-Arabî, ty: I, 341). Son asırda makasıdu'ş-şeria konusunda adından sıkça söz ettiren İbn Âşûr ise söz konusu ayetin yorumu ile ilgili şunları söylemektedir. "Yazma emrinden maksat hakların güvence altına alınması, düşmanlık yollarının kapatılması, insanların muamelelerinin düzenlenmesi ve fasit akitleri bilme imkânıdır. Allah ümmetten başlangıçta gevşek davranıp da sonuçta çekişmeyle karşı karşıya kalmamaları için onlara işi sağlam yapmalarını gerekli kılmış ve anlaşmazlığa götüren yolları bertaraf etmiştir. Şeriatin maksadı insanların birbirine güvenini ortadan kaldırmak değil daha başlangıçta hak sahiplerini uyararak ileride doğabilecek kötü sonuçları engellemektir. Diğer bir maksatsa şudur ki, borçlu kimse yazma emrinin Allah'ın emri olduğunu bilince borç veren kişiyi, işini sağlam yaptığından dolayı itham etmemiş olacaktır." (İbn Âşûr, 1984: III, 100).

Sonuçta müdâyene ayetindeki yazma, şahit tutma ve yolculukta bunlar olmayınca rehin alınması emir kipiyle gelmiştir. Bundan dolayı âyetteki bu emirlerin ne ifade ettiği hakkında ihtilaf edilmiştir. Cumhur ulema buradaki emirlerin bir sonraki ayette gelen "birbirinize güvenirseniz" kısmından hareketle vücuba hamledilmesini engelleyen bir karine olmasından ve konuyla ilgili Hz. peygamberden gelen rivayetlerde onun, bazı alış-verişlerinde yazdırmadığı ve şahit tutmadığıyla alakalı rivayetlerden dolayı vücuba değil de nedbe hamledilmesi görüşünü benimsemişlerdir. Ancak Zahiri mezhebi mensupları ile diğer bazı âlimler de ayetteki emirlerin vücub ifade ettiğini söylemişler ve bu görüşe kail olmuşlardır. Genelde tercihe şayan olarak nakledilen görüşte ise asıl olanın kolaylaştırmak olduğu, her alış veriş ve borçlanmalarda yazma ve şahit tutmanın ise meşakkat olduğu ve ümmetin asırlardır bu konuyu böyle telakki etmesinden dolayı bu ayette geçen emirlerin vücub değil de nedb yorumlanmasının uygun olacağı şeklindedir. Ve bunun da kahir bir ekseriyetin görüşü olduğu vurgulanır. Ancak kahir ekseriyetin bu görüşte olması söz konusu ayetin temel amacının insanların haklarının ve maslahatlarının korunma altına alınması gerçeğini de ortadan kaldıramaz.

Değerlendirme ve Sonuç

Bakara suresinde geçen müdâyene ayeti, borcun kayda geçirilmesi, vadeli borçların zamanının belirlenmesi, husumetlerin ortadan kaldırılması ve iddiaların def-i gibi gayeleri taşımaktadır. İbn-i Abbas'a göre bu ayet özellikle Medine Ehli'nin selemi hakkında nazil olmuştur. Bütün borç ilişkilerini kapsar. Âlimler müdâyene ayetini, borcun te'cilinin caiz olduğuna delil getirmişlerdir. Şâfiîler'e göre Karz'ın dışındaki borçlarda te'cile cevaz yoktur çünkü vadeli borçlarda (te'cil) şahit getirme emri vardır. Müdâyene ayeti, otuz hükmü ve elli iki meseleyi bünyesinde barındırır (Kurtubî, 2004: I, 611-612). Müdâyene ayetini içerdiği bazı hükümler ve gayeler açısından incelediğimizde görülmektedir ki:

Alış-veriş ile alakalı 'yazınız' (Fektubû) emri dört mezhep imamı ve cumhura göre müstehabdır. İbn-i Cüreyc, Şa'bi, Atâ ve Nehâi'ye göre buradaki emir vücuba delalet etmektedir. Aynı ayetin devamında, erkeklerden iki şahit tutun ibaresinin de yine vücub ifade ettiğini söyleyenler borcun yazılmasının da aynı şekilde vücub ifade ettiğini belirtmişlerdir (İbn Âşûr, 1984: II, 565).

Birbirinize güvenir iseniz (*Fe in emine ba'duküm ba'da*) kaydı vacibin zamanını tahsis eder, çünkü emir tekrarı ifade ediyor. Şart ile kayıtlanırsa te'kid olur. Bu daha önceki âlimlere göre nesih olarak da adlandırılmıştır. Yazma (Borcun kayda geçirilmesi) emrinden kastedilen tarafların haklarını güvence altına almak, oluşabilecek husumetleri önlemek, toplumun muamelata dair ilişkilerini düzene koymak ve oluşabilecek fasid (geçersiz) sözleşmelere engel olmaktır.

Bu sözleşmeyi yapanların güven durumu, birbirine güvenme bahsi, sözleşmeyi yapanların aralarındaki teminat durumuna has bir ruhsattır (İbn Âşûr, 1984: II, 566). Çünkü Allah, toplumda çekişme ve uyuşmazlıklara sebep olan şeylerin ortadan kalkmasını murad ederek alışverişlerdeki güvenin sağlanmasını gerekli kılmıştır. Böylece Şâ'ri borcun kayda alınması hususunda tarafların başta gevşek davranıp, sonuçta tartışmalara düçâr kalınmaması amacını ortaya koymuştur. İbn-i Âşur'a göre buradaki gaye; alacaklı, borçludan borcunu yazmayı (kayda geçirmesini) talep ettiğinde oluşabilecek sıkıntıların bertaraf edilmesidir ki borçlu olan sû-i zanda bulunmasın (İbn Âşûr, 1984: II, 566). Buradaki dinin gayesi, hak sahiplerinin gevşeklik gösterip daha sonra yapmadıkları şeyden dolayı pişman olmamaları için bir uyarı ve tembihtir. Burada maksat karşılıklı güvenin yok edilmesi değildir. Çünkü Şâri'in bir diğer amacı da oluşabilecek husumetlerini önlemektir. Diğer yandan, borcun kayda geçirilmesi ile ilgili 'yazınız' emri iki hususu içerir.

1- Her iki tarafın (yazmayı biliyorlarsa) borcu kayda geçirmesi veya taraflardan birinin yazıp diğer tarafa kaydın bir nüshasını vermesidir.

2- Taraflardan biri veya her ikisi yazmayı bilmiyorlarsa (borcun kayda geçirilme işlemini bizatihi yapamıyorsa) aralarında bunu yazacak ve kayda geçirecek üçüncü bir kişinin yazması durumudur (İbn Âşûr, 1984: II, 566). Bu da günümüzdeki noterlik müessesesine işarettir. Nitekim ayetin indiği dönemde okur-yazarlık durumu az idi. Borcu kayda geçirin, yazın (fektubûhu) ibaresi borcun miktarının, ne zaman geri verileceğini, vadesini ve benzeri hususları kapsar. Buradaki emir yazmaya yöneliktir. Ancak murad edilen, kayda geçirilmesi ve şahitlerin bulundurulmasıdır. Çünkü şahitsiz yazı delil olmaz. Kayda geçirilmesinde borç bütün yönleriyle açıkça beyan edilmelidir (Kurtubî, 2004: I, 613). Aranızdan adil bir kâtib bunu yazsın (*Ve'l- yektub beynekum kâtibun bi'l-'adli*) ibaresinde geçen emir alışverişi yapanlaradır, yazana veya kayda geçirene değildir.

Allah'ın ona öğrettiği şekilde, (hakkaniyet ile her şeyi olduğu gibi dosdoğru) anlaşmayı kayda geçiren kişi yazmaktan çekinmesin (*Velâ ye'be kâtibun en yektube kemâ 'alleme hu'llâhu fe'l-yektub*) bu ibarede geçen 'adl'den kasıt: borcun her iki tarafı mağdur etmeyecek şekilde hakkaniyet ile kayda geçirilmesidir. Müfessirlere göre buradaki emir alışverişi yapanlara değil onların dışında, muameleyi kayda geçirecek olan şahsa, yöneliktir.[6] Cumhur ulemâ için de, bu ibare borcun kayda geçirilmesine delildir. *"Velâ ye'be kâtibun en yektube"* yazıcı, yazmaktan çekinmesin ibaresinde nehiy vardır. Anlaşmayı kayda geçirecek kişi için emre icabet etmesi o kişiye farz-ı ayın olur.

Yazma ve şahit tutma ile güven altına alınması talep edilen diğer bütün işlemler de bu müdâyene ayetinin hükmüne dâhil olur. Yazsın (Fe'l yektub) ibaresi 'vele ye'be' ibaresinde nehyin gerekliliğini beyan ve onu yazınız (fektubûhu) daki emir için de tekrardır. Aynı zamanda fektubûh (yazın) kayda geçirin emri, emir ve nehyin de pekiştirilmesini ifade eder (İbn Âşûr, 1984: II, 568). Neticede müdâyene ayetinde alışverişi yapanlar (taraflar) üzerinde iki emir mevcuttur.

1- Borcun kayda geçirilmesi,

[6] Rabi', Mücâhid, Atâ, Taberî de bu görüştedir. İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't Tenvir*, II, 567.

2- Borcun kayda geçirildiğine dair iki şahit bulundurulması.

Yolda olur da bunu kayda alacak kâtipler bulunmadığında, karşı tarafa bir rehin bırakın (*Ve in küntum 'ala seferin ve lem tecidu kâtiben ferihânun makbûdatun*) ibaresinden anlaşılan ise, borcun kayda geçirilmesinin mümkün olmadığı durumlarda borçlu kişinin alacaklı tarafa bir rehin bırakma hükmünü getirmiştir. *"Vesteşhidû şâhîdeyni min ricâlikum"* ibaresinde geçen erkeklerinizden iki şahit bulundurun emri selef'in çoğunluğuna göre vücub ifade eder. Dört mezheb imamı ve sonraki fakihlerin çoğunluğuna göre ise 'nedb' ifade eder. "Ve lâ ye'be" uzak durmasın (çekinmesin, yerine getirsin) ibaresi, şahitlerin şahitlik için çağrıldıklarında gidip şahitliklerini yerine getirmelerini ifade eder. Nitekim şahitliğini yerine getirmekte (mali veya bedeni bir zarar yok ise) farz-ı ayındır. Ebu Hanîfe'ye göre tayin yok ise, farz-ı kifayedir. Kurtûbi'ye göre idarenin insanların hukukî işlemleri için hazır şahit bulundurması caizdir, Beytü'l-mal'den de onlara ücretleri verilir. Miktarı ve mahiyeti (az veya çok) ne olursa olsun kararlaştırılan süreyi yazın (*Vele tes'emû en tektubûhu sağiran ev kebîran ilê ecelihi*) ibaresinde yazılması emredilen borçların oluşması ve durumlarıyla ilgili bir emirdir. Asıl olarak burada hitap, taraflaradır. Ardından da hitab yazıyı kayda geçiren (kâtib) içindir. Bu, Allah katında en adil ve şahitliğini yerine getirilmesi açısından daha iyi olandır (*Zêlikum aksatu 'indallâhi ve akvamu li'ş-şehâdeti ve ednâ ellâ tertâbu*) ibaresi de kayda geçirilme emrinin meşruiyetinin illetini beyan eder. Nitekim yazının güvenilirliği daha çoktur ve yazıda güven olur. Çünkü burada:

1- Hakkı daha çok muhafaza etme,

2- Şahitliği yerine getirmeye daha çok yardımcı olma,

3- Şüphe ve tereddütleri bertaraf etmeye uygunluk gibi gayeler gözetilmiştir.

Haklar hususunda zikredilen bu üç illet, ayetten çıkarılan şer'i maksat, şahitliğin açık seçik ihtimallerden ve şüphelerden uzak olmasıdır. Müdâyene ayeti, şer'i hükmün çeşitli illetlerle tayin edilmesinin caizliğine de delildir (İbn Âşûr, 1984: II, 579).

Ancak aranızda gerçekleştirdiğiniz (hâlihazırda, anlık) peşin ticaretlerde, alışverişi kayda geçirmemeniz hususunda bir sakınca yoktur (*İllê entekûne ticâreten hâdireten tudîrûnehâ beynekum fe leyse 'aleyküm cünâhun ellâ tektubûhâ*) ibaresi göstermektedir ki peşin alışverişlerde kayda almama hükmü ruhsattır (İbn Âşûr, 1984: II, 580). Alışverişlerinizde şahit bulundurun (*Ve eşhidû izê tebâya'tum*) ibaresi, alışverişte vadesiz de olsa, -borç olmaksızın- peşin de olmadığında şahitliğin meşruiyetine delildir. Şahit getirilmesi akit ve muamelenin şekil şartlarındandır. Eşhidû (şahit getirin)'deki emir, İbn Ömer, Ebû Musa el-Eş'arî, Ebû Said el-Hudrî, Said b. Müseyyeb, Mücahid, Dahhâk, Atâ, İbn Cüreyc, Nehâi, Cabir b. Zeyd, Dâvud Ez-Zaheri, Taberi'ye göre vücub içindir, vücubu gerektirir. Hasan el-Basri ve dört mezheb imamı ise sünnet kabilinden olduğu görüşündedirler. Bu nedenle nedb yönüne işaret etmişlerdir. İbnü'l-Arabî de sünnet olduğu görüşündedir (İbn Âşûr, 1984: II, 580-581). İki şahit tutulması ve yazıya geçirilmesi ile ilgili emri selefin cumhuru vacib olarak yorumlarken, yazma ve şahit tutma ile ilgili bu yaklaşım ve yorumların ilerleyen dönemlerde daha bir esnekliğe doğru evrilerek yumuşadığı görülür.

Ne katipler ne de şahitler zarara uğratılmasın, onları zarara uğratır iseniz bu sizin için büyük bir günahtır (*Vele yudârra kâtibun velâ şâhidun, ve in tef'alu fe innehû fusûkun bikum*). Alışverişlerde, muamelatta, borç ilişkilerinde, hem şahitler ve kâtibler hem de akdi yerine getiren mal sahiplerinin zarara uğratılması ihtimali vardır. Bu ibareyle alışverişin bu yönüne dikkat çekilmiştir. İbarede belirtilen zarardan kasıt tarafların, kâtib (kayda alan) ve şahitleri sıkıntı ve zarara sokmalarıdır veya cezalandırılmaları, şahitlerin taraflardan bir diğeri aleyhinde taraf olması, Beytü'l-mal'den şahitlerin intikal-ikame masrafları, ailelerinden ayrılmaları neticesinde karşılaşacağı maddi külfetlerdir. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah size böylece öğretiyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir (*Vettekullâh, ve yu'allimukümullâh, vallâhu bi küllü şey'in 'alim*). Takva hayrın başıdır,

günahtan uzaklaşma da takva ile olur. Allah (cc) din ve şeriat ile insanları cehaletten kurtarır, âlemin nizamı ile onlara bilmediklerini öğretir. Bu da insanlar için ilimlerin en büyüğü ve en faydalı olanıdır.

Allah size öğretiyor (*yu'allimukümullâh*) ibaresinde fiil, Allah'ın öğretmesi ve nimet vermesi muzari fiil ile ifade edilmiş ve bu da bu nimetlerin devam edeceğine dair Allah'ın bir va'd'idir. Bu va'd'in takva ile emir üzerine matuf olmasında, takvânın ilimlerin oluşma sebebinde önemli bir faktör olduğuna işaret vardır. Hatta '*ve yu'allimukümullâh*'da bulunan 've' (vav)'ın ta'lil için olduğu söylenmektedir. Lafzatullâh'ın her üç cümlede açıkça tekrar edilmesi birbirine bağlı olmadan da her birinden müstakil mana çıkarılabileceğini işaret etmek içindir (İbn Âşûr, 1984: II, 582).

Neticede bu âyet kanaatimizce günümüz için iki önemli mesaj vermektedir:

1- Mikro düzeyde ya da özelde mâlî hakların korunması ve buna dair işlemlerin (büyük ölçekli sözleşmelerin) şahitler huzurunda noterde kayıt altına alınması, diğer küçük ya da peşin alış verişlerin fatura veya fiş yoluyla kayda geçirilmesidir.

2- Makro düzeyde ise ekonomik faaliyetlerin ve buna ilişkin sözleşmelerin kayıt altına alınması ve ihtilafların önlenmesini hedeflemektedir.

Ayrıca bu âyetle Kur'an'da malî hakların korunup kayıt altına alınmasını içeren normatif hükümlere uzunca bir şekilde (bir sayfa) yer verilmiş olmasına kıyasen, evlilik akdi ve boşanmaya dair hususların da evleviyetle kayıt altına alınması ve tescilinin gereğine işâret edilmektedir. Çünkü bir kimsenin evlilik ve boşanma hukukuyla ilgili hakları onun mâlî haklarından daha önemsiz değildir.

KAYNAKÇA

Âmidî, Ebü'l-Hasan Seyfeddîn Ali b. Muhammed (1424), *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Abdurrezzak Afîfi, Daru's-samîıyyi, Riyad.

Baltacı, Burhan (1998), *Müdâyene Âyetinin Tefsiri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Beydâvî, Ebu Said (Ebu Muhammed) Nasırüddin el-Kadi Abdullah b. Ömer (2006), *Minhâc*, Müessesetü'r Risale, Beyrut.

Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi (1412/1992), *Ahkâmu'l Kuran*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Dâru İhyâi't Türâsi'l Arabi, Beyrut.

Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi (1414), *el-Fusûl fi'l-usûl*, Vüzâretü'l-evkâf ve'ş-şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt.

Cüveynî, Ebü'l-Meali İmamü'l-Haremeyn Rükneddin Abdülmelik b. Abdillah b. Yusuf (1399), *el-Burhân*, thk. Abdulazîm ed-Dîb, by, yy.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eşas es-Sicistânî (1430), *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd ve Muhammed Kamil Karabilli, Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye.

Hâkim, Ebû Abdillah İbnü'l-Beyyi' Muhammed b. Abdillah en-Nisâbûri (1417), *el-Müstedrek ale's-sahihayn*, Dâru'l-Harameyn, yy.

İbn Âşûr, Muhammed Tahir (1984), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus,.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed el-Endülûsî (ty), *el-Muhallâ*, thk. Muhammed Münir ed Dimeşkî, İdâretü't tıbâati'l münîriyye, Mısır.

İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid (ty), *es-Sünen,* thk. Şuayb el-Arnaûd ve dğr, Müessesetü'r-risâle, yy.

İbnü'l-Arabi, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillah (1423), *Ârıdatü'l Ahvezi bi Şerhi Sahîhi't Tirmizi*, Dâru'l kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, ty.Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiü's sahih*, Dâru İbn Kesir, Dımeşk, Beyrut.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah (ty), *Ahkâmu'l Ku'ran*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l kütübi'l-ilmiyye, Beyrut.

İsnevî, Cemaleddin Abdurrahim b. Hasan (ty), *Nihâyetü's-sûl fî Şerhi Minhâci'l-usûl*, Âlemü'l-Kütüb,.

Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari (2004), *el-Camiu'li-Ahkami'l-Kur'an*, Mektebetü'l Kudüs, Dar'u İbn Hazm, Beyrut.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. Haccac (1412), *el-Câmiü's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâki, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (1421), *es-Sünen*, thk. Hasan Abdulmünım Şelebi, Müessesetü'r Risâle, yy.

Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (1414), *el-Usûl*, thk. Ebu'l Vefa el-Afgâni, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut.

Şâfiî, Muhammed b. İdris (1414/1994), *Ahkâmu'l Ku'ran*, Mektebetü'l Hanci, Kahire.

Şâfiî, Muhammed b. İdris (1422/2001), *el-Üm*, thk. Rifat Fevzi Abdulmuttalib, Daru'l-Vefa.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhim b. Mûsâ (2006), *el-Muvâfakât fî usûli'ş-şerîati*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire.

Şevkânî, Muhammed b. Ali (1413), *İrşadü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min ilmi'l-usûl*, thk. Şaban Muhammed İsmail, Dâru'l-kütüb, Kahire.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa (1996), *es-Sünen,* thk. Beşşâr Avvâd Maruf, Dâru'l-ğarbi'l-islâmi.